

The Scientific Journal in Jurisprudence and Bases of Islamic law The ۱۴ rd.

Year/NO: ۱ Spring ۲۰۲۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۰۱/۳۱

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۵/۰۲

تناسب جرم و مجازات در حقوق اسلام و در رویه قضایی بین المللی کیفری با تاکید بر محاکم رواندا و

یوگسلاوی سابق^۱

مریم قاضیان^۲ دکتر علیرضا میرکمالی^۳ اکبر رجیبی^۴

چکیده

تناسب جرم و مجازات به عنوان یکی از مهم ترین مقوله های مطرح شده در حقوق کیفری است. در حقوق کیفری بین المللی نیز بحث تناسب میان جرم و مجازات مورد تاکید واقع شده است، به گونه ای که در رویه قضایی بین المللی کیفری نیز این امر مشهود است. بحث تناسب در دوره های مختلف به صور گوناگون تجلی پیدا کرده است که با توجه به اهمیت این بحث در نظام کیفری بین المللی، این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی به مطالعه تناسب جرم و مجازات در حقوق اسلام و در رویه قضایی بین المللی کیفری با تاکید بر محاکم یوگسلاوی سابق و رواندا پرداخته است.

در حقوق اسلام بر مبنای پیشگیری از تکرار جرم و اجرای عدالت کیفری به مقوله تناسب جرم و مجازات توجه خاصی شده است. تناسب میان جرم و مجازات را می توان به دو دسته تناسب قانونی و قضایی تقسیم نمود که با توجه به عنوان پژوهش تاکید این مطالعه بر تناسب قضایی است. در تناسب قضایی ملاک هایی در رویه قضایی بین المللی کیفری که می توان این ملاک ها را به دو دسته شدت جرم و اوضاع و احوال مخففه و مشدده تقسیم نمود. این پژوهش ضمن بررسی این مفاهیم آرای قضایی بین المللی دو دادگاه اختصاصی رواندا و یوگسلاوی سابق را نیز مورد اشاره قرار داده است. این دو دادگاه هرچند دادگاهی موقتی و خاص و با صلاحیت محدود از نظر زمانی و کمی محسوب می شوند، اما نقش مهمی در تحولات بعدی حقوق بین الملل کیفری ایفا کرده که در توجه به بحث تناسب نیز مشهود است.

^۱ این مقاله مستخرج از رساله دکتری خانم مریم قاضیان در دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمین به راهنمایی آقای دکتر علیرضا میرکمالی است.

tabrizlaw@gmail.com

a_mirkamali@sbu.ac.ir

a.rajabi۱۳۵۳۵۳@gmail.com

^۲ - دانشجوی دکتری دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمین ، خمین ، ایران.

^۳ - استادیار دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی ، تهران، ایران.

^۴ - استادیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد خمین، خمین ایران.

واژگان کلیدی: تناسب قضایی، رویه قضایی، محاکم بین‌المللی، شدت جرم، رواندا، یوگسلاوی سابق

مقدمه

در روزگاران نخستین، جرم هنوز به عنوان یک پدیده انسانی و اجتماعی شناخته نشده بود و به عنوان یک عمل کاملاً شیطانی و خبیث قلمداد می‌شد و نه تنها مجرم بلکه خانواده وی نیز دارای مسئولیت کیفری بود. همین مطالعات دوره‌های متعدد سبب شده بود که آگوست کنت بر مبنای قانون حالات سه‌گانه، دوره‌هایی را ترسیم می‌نماید که در دوره اول هیچ تناسبی بین جرم و مجازات مشاهده نمی‌گردد و در دوره دوم که مشهور به عصر روشنگری است اشخاصی همچون بکاریا و بنتام، سودمندی مجازات‌ها را مطرح نمودند که باعث شد تا به بحث تناسب جرم و مجازات اهمیت خاصی داده شود. (کی‌نیا، ۱۳۹۴: ۱۰) در واقع، با مطرح شدن مکاتب و نظریات جرم‌شناسی و طرح بینش‌هایی فلسفی که شالوده اصلی فلسفه حقوق کیفری محسوب می‌شوند، تناسب جرم و مجازات نیز در پرتو این مباحث به منصف ظهور رسید. در این میان، آقای مارک آنسل نیز در کتاب دفاع اجتماعی خویش، جنبه‌هایی نوین از جرایم را که جنبه بین‌المللی دارند نوید می‌داد. (آنسل، ۱۳۹۴: ۱۱۲) دیری نمی‌پایید که حقوق بشر، پیوندی تنگاتنگ با عدالت کیفری بین‌المللی ایجاد می‌نماید و با تشکیل دادگاه‌های کیفری بین‌المللی اختصاصی و تاسیس دیوان کیفری بین‌المللی لاهه، حقوق بین‌الملل کیفری در جهت هدفمندتر نمودن حقوق بین‌الملل کیفری، جرایمی بین‌المللی را مطرح می‌نماید.

این امری بدیهی است که «حق قرار نگرفتن انسان در معرض مجازات‌های نامناسب» به عنوان یکی از اصول بنیادین حقوق شهروندی در قلمرو حقوق کیفری است. (رحیمی نژاد، ۱۳۸۷: ۱۳۳) بسیاری از اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای همچون ماده ۵ اعلامیه جهانی حقوق بشر (۱۹۴۸)، ماده ۷ کنوانسیون بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶)، مواد ۲ و ۴ کنوانسیون بین‌المللی منع شکنجه و رفتارها و مجازات‌های ظالمانه، غیرانسانی و وحشیانه (۱۹۸۴)، ماده ۵ (بند ۲) کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر (۱۹۶۹)، ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر (۱۹۵۰)، اصل تناسب جرایم و مجازات‌ها و ممنوعیت مجازات‌های نامتناسب را به صورت صریح یا ضمنی مورد تأکید قرار داده‌اند. بسندگی و تناسب میان جرم و مجازات همواره شرط عادلانه بودن کیفردهی است که بایستی در کیفرگذاری نیز بازتاب پیدا کند. (اردبیلی، ۱۳۹۷: ۶۲) بحث تناسب جرم و مجازات در حقوق کیفری بین‌المللی از اهمیت فراوانی برخوردار است، چراکه جرایم بین‌المللی همچون نسل‌کشی، جنایات علیه بشریت و... سیستم عدالت کیفری بین‌المللی را دچار تضعیف جدی می‌کنند. با مطالعه اساسنامه‌های دادگاه کیفری بین‌المللی و دادگاه‌های کیفری بین‌المللی ویژه برای محاکم یوگسلاوی سابق و رواندا می‌توان تناسب جرم و مجازات را مورد بررسی قرار داد.

به بحث تناسب جرم و مجازات نه به عنوان یک امر نوین نگریست، بلکه ریشه ها و تاکیدات دینی آن را نباید فراموش نمود. شاید به این خاطر اصل تناسب جرم و مجازات در آموزه های فقهی از اهمیت خاصی برخوردار است که دین اسلام برای هر چیزی اندازه و حدی قرار داده است؛ خصوصا برای مجازات که خود درد و رنج و شری بیش نیست. در سیستم عدالت کیفری بین المللی نیز پرداختن به این بحث از جایگاه والایی برخوردار است، چرا که مجرمان بین المللی که در محاکم بین المللی محاکمه می شوند به عنوان مهم ترین ناقضان حقوق بین الملل و حقوق بشردوستانه محسوب می شوند که بایستی در قبال نقض این هنجارهای اجتماعی و ارتکاب جرایم شدید و خشن، مجازات شوند. تناسب جرم و مجازات که در دو مرحله قانونی و قضایی مطرح است باید به دقت مورد بررسی قرار گیرد تا مجرمان و ناقضان حقوق بشر به راحتی از چنگال سیستم عدالت کیفری بین المللی نگریزند. که این پژوهش به بررسی تناسب جرم و مجازات در روبه قضایی کیفری بین المللی با تاکید بر محاکم کیفری بین المللی برای یوگسلاوی سابق و رواندا می پردازد.

۱- مفهوم و اقسام تناسب

در هر علمی برای شناخت بهتر واژگان، باید مفهوم آن را شناخت، از این رو در این قسمت بعد از بررسی مفهوم شناسی تناسب به بررسی اقسام و اهداف آن پرداخته می شود.

۱-۱- مفهوم تناسب

تناسب لغتی عربی و از باب تفاعل است که به عملی طرفینی اشاره دارد. در لغت فارسی به معنی به همدیگر پیوند شدن و با هم مناسبت داشتن و وجود داشتن نسبت و رابطه میان دو کس یا دو چیز است و برابری در نسبت را نیز تناسب گویند. (دهخدا، ۱۳۴۲: ۱۷۶) از نظر علم منطق نیز یکی از ارتباطات دو مفهوم کلی (تباین، تساوی، عموم و خصوص من وجه و عموم و خصوص مطلق) است. (خوانساری، ۱۳۶۳: ۱۰) در علم حقوق مفهوم تناسب در رابطه تناسب جرم و مجازات، به اعتبار موقعیت های مکانی و زمانی متغیر بوده و است. چه بسا مجازاتی در زمانی و مکانی متناسب و در زمانی و مکانی دیگر نامتناسب تلقی شود. همین طور ممکن است، مجازاتی در یک زمان و مکان در ارتباط با جرمی متناسب و در ارتباط با جرمی دیگر نامتناسب باشد. بنابراین مفهوم تناسب در درجه اول مفهومی نسبی است و به اعتبار فرهنگ ها و زمان ها و مکان های مختلف دارای مفاهیم متفاوت است. (رحمدل، ۱۳۹۶: ۴۲)

بسندهی و تناسب محدودیت هایی اند که در تعیین کیفر سزاده مناسب مجرم بر دادگاه اعمال می شوند. هدف

آنها پیشگیری از تبدیل شدن کیفر سزاده به انتقام محض است و بنابراین، بخشی از حق مجرم برای کیفر دیدن‌اند. (هالوی، ۱۳۹۳: ۹۷) از این رو، کیفر سزاده باید بسنده و متناسب باشد بر پایه این رویکرد، دادگاه نیازمند تدابیر روشن برای ارزیابی بسندگی و تناسب در مورد زیان اجتماعی و کیفر است.

۱-۲-۲-۱- اقسام تناسب

اصل تناسب به عنوان یکی از مهم ترین اصول حاکم بر حقوق کیفری، این مهم را یادآور می شود که بهره گیری از حقوق کیفری باید بجا و مناسب باشد. (منصورآبادی، ۱۳۹۷: ۸۲) اصل تناسب جرم و مجازات، موضوع حقوق جزای ماهوی است که از ارتباط موضوعات مختلف آن با یکدیگر اعم از قواعد عمومی درباره تقسیم بندی جرائم و مجازات ها حدود مسئولیت کیفری، قواعد تخفیف و تشدید مجازات، با تکیه بر اصول حاکم بر جرائم و مجازات ها و داده های علوم جنائی درباره شخصیت مجرم، و نیز نوع و میزان مجازات ها با طبع قضایی جرائم و قواعد اختصاصی نوع جرائم و مجازات ها استنباط می شود. رعایت این اصل که وظیفه اصلی حقوق جزا را تشکیل می دهد در دو مقطع قانون گذاری و قضائی الزامی به نظر می رسد.

۱-۲-۱- تناسب در مرحله قانون گذاری

در این مرحله قانون گذار را همین بس که مجازات های دست اول و رده پایین را برای جرائم کم اهمیت وضع ننماید و به کلیات موضوعات توجه نموده و تاثیر دادن اوضاع و احوال را در میزان مجازات در اختیار قاضی قرار دهد و گرنه از هدف اصلی که همان تصویب قانون کارآمد باشد، باز خواهد ماند. از این رو اصول کلی که قانون گذار باید مورد توجه قرار دهد تا در امر قانون گذاری موفق باشد .

۱-۲-۲-۱- تناسب در مرحله قضایی

در مرحله قضایی تناسب جرم و مجازات به صورت عینی و برون ذاتی مطرح است زیرا قاضی با در نظر گرفتن ابعاد عمل مجرمانه، شخصیت مجرم و اوضاع و احوال کیفیت ارتکاب جرم به قضاوت نشسته و وضع هر یک از مجرمین را با مواد قانونی منطبق می نماید و مجازاتی که در خور اوست تعیین می نماید. در خصوص اهداف مجازات در حقوق کیفری بین المللی نیز می توان گفت که هدف از تعیین مجازات ، هدف از مجازات تقریباً جنبه ای از حقوق کیفری بین المللی است که توسعه نیافته است. اهداف کلاسیک در نظام های داخلی عبارتند از مجازات، بازدارندگی، بازپروری. هدف از مجازات در کل و هدف از عدالت کیفری بین

المللی بطور اخص تابع ایده‌های بسیار متفاوتی است. تمامی آنها نقاط ضعف و قدرت خود را دارند؛ به ویژه در بستر عدالت کیفری بین‌المللی، برخی مجازات را دلیل فلسفی و سیاستگذاری مجازات بین‌المللی می‌دانند. (کریر و همکاران، ۱۳۹۳: ۵۲۱) دیگران در مخالفت با این نظر، در تعیین مجازات‌های بین‌المللی رویکردی ترمیمی اتخاذ کرده و مدعی هستند که این رویکرد به تلاش‌های ایجاد صلح و آشتی بهتر کمک خواهد کرد. (ICLQ ۵۲ (۲۰۰۳) Ralph Henham) بازدارندگی در این مفهوم مشکلات خاصی را نشان می‌دهد.

سه هدف دیگری که تعیین مجازات تعقیب می‌کند یعنی بازپروری، دفاع اجتماع، ترمیم به همان درجه اعتبار مجازات و بازدارندگی در تاریخ تعیین مجازات این دادگاه نرسیده‌اند؛ البته به نظر شعبه رسیدگی آن‌ها برای رسیدن به اهداف این دادگاه اهمیت دارند. چنین عواملی به عنوان عوامل مخففه یا مشدده بررسی می‌گردند، با در هم آمیختن دفاع اجتماعی با درک این مطلب که هدف این دادگاه بازدارندگی است (Benjamin ICTY) (T.Ch.II ۱,۹,۲۰۰۴ para ۱۰۹۲) در تعیین مجازات تناقضی وجود دارد که نشان می‌دهد اصول متفق وجود ندارد، می‌تواند مشروعیت نهاد قضایی را تحت تاثیر قرار دهد (Ralph Henham, ۲۰۰۵: ۱۶-۲۴). نباید این مهم را فراموش کرد که از آنجایی که جنایات بین‌المللی اغلب توسط دولت‌ها رخ می‌دهد (هاومن، ۱۳۹۶: ۴۳) باید توجه مضاعفی به برقراری اصل تناسب نمود تا از این راه اهداف نظام کیفری نیز تحقق پیدا کند.

۲- تناسب جرم و مجازات در حقوق اسلام

بحث تناسب جرم و مجازات به عنوان یکی از مهم‌ترین مقوله‌های مطرح شده در حقوق کیفری نوین می‌باشد که همواره باید مدنظر کیفرگذاران و قضات واقع شود. البته در آموزه‌های دینی و فقهی نیز این مقوله به چشم می‌خورد. پیش‌بینی مقررات قصاص در کتب ادیان آسمانی به ویژه دین اسلام، کوششی برای برقراری تناسب میان جرم و مجازات و پیشگیری از واکنشهای انتقام جویانه غیر متناسب بوده است. آیات چشم در برابر چشم و... نشان از همین امر دارد. یکی دیگر از ضرورت‌های توجه به بحث تناسب از لحاظ موازین قرآنی، بحث کرامت انسانی است که در آیات متعددی مورد توجه قرار گرفته است. شخص مجرم با ارتکاب جرم، هرگز کرامت خود را از دست نمی‌دهد و سیره نبوی و ائمه معصومین (ع) نیز شاهد این مدعا است، مباحث توبه، تخفیف و عفو که در سیره نبوی مشاهده می‌گردد (امیدی، ۱۳۸۸: ۲۱) بیانگر توجه به امر تناسب جرم ارتكابی و مجازات است. از آنجایی که حقوق کیفری اسلام مبتنی بر عدل و انصاف و تکریم انسان است (مرعشی، ۱۳۹۶: ۱۰) از این رو باید به بحث تناسب جرم و مجازات نه به عنوان یک امر نوین نگرست، بلکه ریشه‌ها و تاکیدات دینی آن را نباید فراموش نمود. شاید به این خاطر اصل تناسب جرم و مجازات در آموزه‌های فقهی از اهمیت

خاصی برخوردار است که دین اسلام برای هر چیزی اندازه و حدی قرار داده است؛ خصوصاً برای مجازات که خود درد و رنج و شری بیش نیست که در این قسمت به شناخت مبانی و مولفه های تناسب جرم و مجازات در حقوق کیفری اسلام می پردازیم.

۲-۱- مبانی تناسب جرم و مجازات از منظر حقوق اسلام

اصل تناسب جرم و مجازات، از مهمترین اصول جزایی اسلام و از واجبات و الزامات مجریان حکومت اسلامی است، تأکید اسلام بر حد و مرز مشخص و معین برای مجازات ها از اینجا ناشی می شود که اسلام برای هر چیز اندازه و حدی قرار داده است خصوصاً برای مجازات ها که تحمیل درد و رنج و الزام خاص به انسان هاست و فقط براساس ضرورت ها تعیین می شود و تا آن اندازه مجاز است که برای جلب مصلحت و دفع مفسده کافی باشد و بیش از آن اثرات و مقاصد شارع مقدس را زایل می نماید. براساس متون دینی و کتب فقهی و روایی، تدابیری کیفری به عنوان مجازات های شرعی در آثار فقها مورد بحث و نگارش قرار گرفت، بی تردید وضع و تقدیر، افزایش و کاهش این کیفرها در اندیشه فقها خود، تابع ملاک و معیار و منفعت و مفسده هایی بوده است (رضایی امین، ۱۳۸۸: ۱) بر این اساس مبانی حاکم بر تناسب جرم و مجازات به شرح ذیل قابل بیان هستند:

۲-۱-۱- اجرای عدالت کیفری

نگاهی به گفتارهای امام علی (ع) این مطلب را به ذهن متبادر می سازد که «عدالت» بنیاد و قوام جامعه سالم است که بسیاری از جرایم را از بین می برد. افزون بر آن هنگام بروز کجی و انحراف در جامعه، می کوشد تا با بهترین شیوه ممکن، حالت اعتدال را به جامعه باز گرداند، به گونه ای که به حقوق مشروع افراد و کیان اجتماع لطمه ای وارد نشود. «عدالت» همواره در اندیشه و گفتار بشر، تقدس و ارزش داشته است، تا آنجا که ظلم بالسویه را نیز عدل خوانده اند و حاکمان، ستمگری های خود را به نام رفع ظلم و برقراری عدالت توجیه کرده اند.

با وجود این، در میان عالمان، «عدالت» مفهوم و معنای مورد اتفاقی ندارد. برای عدل، معانی گوناگونی، مانند «رعایت تساوی و دوری از تبعیض» به کار می رود که شامل معانی یاد شده نیز می گردد: «قرار دادن افراد و اشیاء در جایگاه شایسته خود» این تعریف را می توان در کلامی از امام علی (ع) یافت، آنجا که فرمود: «العدل یضع الأمور مواضعها؛ عدالت، هر چیزی را در جای خود می نشاند(نهج البلاغه، حکمت شماره ۴۳۷).» مبانی

این سخن آن است که در جهان تکوین و تشریح، هر چیزی جایگاهی در خور خود دارد و عدل آن است که این تناسب مراعات شود و هر چیزی در جای مناسب خود قرار گیرد که یکی از این موارد در نظام حقوق کیفری است که بر این مبنا باید میان جرم ارتكابی و مجازات، تناسب وجود داشته باشد.

حضرت علی(ع) در خطبه ۱۰۷ می‌فرماید: «سزاوار است که اهل جرم و گناه، مود رحم و شفقت قرار گیرد.» در همین راستا بوده که در سیره عملی ایشان نیز توجه به تناسب جرم ارتكابی و مجازات به چشم می‌خورد، به گونه ای که بعد از ورود ضربت به سر ایشان، حضرت علی(ع) به امام حسنین(علیهم‌السلام) فرمودند «اگر زنده ماندم اگر مردم، تکلیف او با شماست اگر خواستید او را بکشید اما مثله‌اش نکنید.» (مجلسی، ۱۴۰۳: ۲۰۵) همانگونه که بدیهی است در دیدگاه امام، قاتل باید بیشتر از جرم خود مجازات نشود که این امر، بیانگر توجه به تناسب جرم و مجازات است که تضمین کننده عدالت است.

۲-۱-۲- پیشگیری از تکرار جرم

گذری بر آنچه از امام علی(ع) به دست ما رسیده است، به خوبی این امر را روشن می‌سازد که آن حضرت هم به مقتضای شأن امامت و ولایت خود، و هم به لحاظ شأن حاکم بودن، به مسئله پیشگیری از تکرار جرم از طریق درست مجازات کردن توجه بسیاری داشته است. وقتی رسالت دین، هدایت و راهنمایی انسان و بیرون راندن او از گمراهیها و فتنه‌ها باشد، به طور قطع پیشوایان دینی به لحاظ وظیفه ای که خداوند بر دوش آنان نهاده است، باید بکوشند تا این مهم را تحقق بخشند. از این روست که پیشگیری از انحراف و کژروی، در فهرست وظایف انبیاء و پیشوایان دینی قرار می‌گیرد. در حقوق کیفری اسلام توجه به شخصیت مجرم به هنگام کیفردهی مورد توجه بوده است. حضرت علی(ع) همواره شخصیت مجرم و حتی خانواده وی را به هنگام کیفردهی مدنظر قرار می‌دادند. (حاجی وند، ۱۳۹۶: ۲۰)

۲-۱-۳- مولفه‌های تناسب از منظر حقوق اسلام

اصل تناسب جرم و مجازات، از مهم ترین اصول جزایی اسلام و از واجبات و الزامات مجریان حکومت اسلامی است. اعمال مجازات تا آن اندازه مجاز است که برای جلب مصلحت و دفع مفسده کافی باشد و بیش از آن اثرات و مقاصد شارع مقدس را از بین می‌برد. آنچه نظام جزایی اسلام را متمایز از دیگر جوامع کرده است، رعایت تناسب جرم و مجازات در فقه جزایی است، که این مهم در سایه ی اصل فردی کردن مجازات که در واقع تطبیق مجازات با شخصیت و اوضاع و احوال مجرم است، پدیدار گشته است. نمونه هایی از فردی

کردن مجازات در کتب فقهی، روایی شیعه و اهل تسنن بیان شده، که فقها و حقوق دانان شیعه و سنی در اجرای این اصل اتفاق نظر دارند و تنها تفاوت آراء فقها در نحوه‌ی تحمیل و کیفیت مجازات است. برخی فقهای امامیه معتقدند که توبه با شرایط خود در جرایم حدی موجب سقوط مجازات می شود و مجازات موضوعیت ندارد؛ ولی علمای عامه در این حکم اختلاف نظر دارند؛ گروهی موافق اند که توبه موجب سقوط مجازات است و گروهی مخالف اند، گروهی نیز قائل به تفضیل هستند. رعایت تناسب مجازات گویای نوعی قاطعیت است نه خشونت؛ و مجازاتهای اسلامی هنوز می تواند بعنوان یک نظام پایدار کارایی داشته باشد (بلخاری فقی، ۱۳۹۳: ۱) مولفه های مورد توجه حقوق جزایی اسلام بر این مبنا عبارت اند از شدت جنایت و علل مشدده و مخففه که در ذیل به بررسی این موارد می پردازیم.

۱-۳-۱-۲- شدت جنایت

پاسخ بر اساس شدت جرم به تناسب جرم و مجازات در حقوق کیفری اسلام اشاره دارد. از منظر حقوق کیفری اسلام، قتل نفس عمدی از بزرگترین گناهان کبیره به شمار می رود و با توجه به شدت جرم، شدیدترین مجازات دنیوی و اخروی برای جانی در نظر گرفته شده است (علیان، ۱۳۹۷: ۳۸) چنانچه انحرافات در یک جامعه تحت عنوان جرم به وقوع بپیوندد، قوانین در مقابل آن عکس العمل تلافی جویانه ای با نام مجازات از خود نشان می دهد. اعدام به معنای سلب حیات انسان یکی از این کیفرهای تشریح شده امضائی در اسلام و تحت عنوان قصاص نفس یا به عنوان حد شرعی و بعضاً در مواردی نیز جزء تعزیرات و احکام حکومتی محسوب می شود. مصالحی که برای این کیفر بیان شده می توان به رعایت مصلحت جامعه و فرد و موضوع نهی از منکر و مقابله با افساد فی الارض و بقای نظام اشاره نمود. کیفر اعدام نسبت به مجرمانی اعمال می شود که بدترین جرائم را با علم به آن جرم مرتکب شده و برای جامعه خطرناک و به یقین قابل اصلاح نخواهند بود. اما طبیعت خشن این مجازات و درد و رنج فراوانی که بر محکوم وارد می کند جریان مخالف قوی را بر علیه آن بر انگیخت و از قرن ۱۷ برخی کشورها در جهت لغو آن تلاش کرده اند و حدود بیش از ۱۰۰ کشور اعدام را لغو کرده اند و تعداد زیادی از کشورها نیز اعدام را برای جرایم خاص پیش بینی کرده و یا آن در پی تقلیل هستند. با بررسی اعدام در بین نظام های حقوقی برخوردار اسلام و به تبع آن فقه امامیه با مسئله اعدام بسیار منطقی و عقلانی است و اصولی چون قانونی بودن مجازات ها، شخصی بودن و تناسب بین جرم و مجازات بر اجرای آنها حاکم است. (امامی، ۱۳۹۰: ۵) از این رو در حقوق کیفری اسلام نیز شدت جرم به عنوان عامل تعیین کننده کیفر متناسب به شمار می رود.

۲-۱-۳-۲- علل مخففه و مشدده

تخفیف مجازات در آموزه های فقهی و کلام معصومین نیز به چشم می خورد. حضرت علی(ع) در خطبه ۱۰۷ می فرماید: «سزاوار است که اهل جرم و گناه، مود رحم و شفقت قرار گیرد.» در حقوق کیفری اسلام توجه به شخصیت مجرم به هنگام کیفردهی مورد توجه بوده است. حضرت علی(ع) همواره شخصیت مجرم و حتی خانواده وی را به هنگام کیفردهی مدنظر قرار می دادند. (حاجی وند، ۱۳۹۶: ۲۰) این امر در تشدید مجازات نیز وجود داشته است.

۳- ملاک های تناسب جرم و مجازات در رویه قضایی بین المللی کیفری

طبیعتاً زمانی که بحث تناسب جرم و مجازات در رویه قضایی بین المللی کیفری سخن به میان می آید بررسی آن دسته از ملاک هایی است که در تناسب قضایی مدنظر قرار می گیرد و از آنجایی که رویه قضایی در حقوق بین الملل کیفری از اهمیت بسزایی برخوردار است، از این رو در این قسمت به بررسی ملاک های قضایی تناسب در رویه قضایی بین الملل کیفری پرداخته می شود. لازم به ذکر است که برخی از نویسندگان برخی از اصول همچون سرعت در رسیدگی، حق برخورداری متهم از یک محاکمه منصفانه و... را نیز از ملاک های تناسب جرم و مجازات تلقی نموده اند (کوشا، پیشین، ۳۵۵) در حالی که این ادعا مردود به نظر می رسد، چرا که تناسب جرم و مجازات یکی از مباحث مربوط در حقوق جزای ماهوی است. دادگاه های یوگسلاوی سابق و رواندا بر این نکته تاکید کرده اند که تعیین مجازات مسئولیتی سنگین است؛ مقیاس های تعیین مجازات برای جرائم مختلف وجود ندارد. در نتیجه، شعبه استیناف یوگسلاوی سابق از تعیین فهرستی مشخص از راهنماهای تعیین مجازات اجتناب نمود (Furundija ICTY A.C.h. ۲۱,۷,۲۰۰۰ para. ۲۳۸). شعبه استیناف در حالی که بر رفتار برابر تاکید می کند که همان یکنواختی است، به این نتیجه رسیده که مقایسه مجازات های صادره در احکام دیگر این دادگاه کمک چندانی نمی کند؛ تصمیم پیشین مربوط به همان جرم است هر چند شرایط اساساً یکسان باشند (۲۰-۷۱۹ paras. ۲۰,۲,۲۰۰۱ Delalic' et al. ICTY A.Ch.). در حقیقت رویه تعیین مجازات در دادگاه های یوگسلاوی سابق و رواندا چه در داخل یک دادگاه و چه در میان آنها یکنواخت نبوده است (Steven Powles, ۲۰۰۳: ۷۷۸-۸۰).

با کمی مذاقه در رویه قضایی مشخص می گردد که ملاک های قضایی تناسب جرم و مجازات بر اساس دو معیار مدنظر قرار گرفته که عبارت اند از:

۱-۳- شدت جنایت

یکی از تدابیر گسترده که می‌تواند ربط‌دار باشد شدت جرم بر مبنای تعریف قانونی جرم است. شدت جرم را به طور عینی و جهان روا در ارتباط با همه جامعه‌های انسانی تعیین نمی‌کنند. جامعه‌های مختلف رویکردها و برداشت‌های اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی یا اقتصادی مختلفی دارند. این تفاوت‌ها می‌توانند شدت‌های مختلفی از کیفر و در نتیجه کیفرهای متفاوتی را برای جرم‌های یکسان به بار آورند، در نتیجه، شدت جرم را باید در ارتباط با برداشت‌های کلی یک جامعه خاص در مورد زیان اجتماعی ناشی از جرم بررسی کرد. (Julian, ۱۹۷۷: ۱۸۷)

درجه بندی زیان اجتماعی ناشی از جرم پویا است و در جامعه‌های مختلف و در زمان‌های مختلف درون یک جامعه تغییر می‌کند. هیچ معیار عامی برای درجه بندی زیان اجتماعی هر جرم خاص وجود ندارد. ارزش‌های اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی مرتبط با جرم‌ها را در جامعه‌های مختلف به گونه‌ای متفاوت مفهوم سازی می‌کنند. برای مثال، شماری از جامعه‌ها ممکن است زیان رسانی به زندگی انسانی را بسیار شدید بینگارند و کیفرهای بسیار شدیدی برای گرفتن جان انسان تعیین کنند. در برابر آن، جامعه‌هایی که زیان رسانی به زندگی انسانی را بسیار شدید نمی‌انگارند چنین زانی را ممکن است پایین‌تر از زیان به شرافت خانوادگی، دارایی، امنیت ملی و مانند آن بینگارند. از این رو، قتل شرافتی^۱ را ممکن است جامعه‌هایی که شرافت خانوادگی را بالاتر از زندگی انسان درجه بندی می‌کنند قانونی بینگارند. شماری از جامعه‌های دیگر ممکن است قتل شرافتی را محکوم کنند، ولی این مجرم‌ان را فقط به شکلی بسیار سبک کیفر دهند. تفاوت میان ارزش‌های جامعه‌ای^۲ به ارزش‌های متفاوتی در شدت جرم‌ها و در نتیجه به کیفرهای متفاوت بسنده و متناسب می‌انجامد. یکی از روش‌های توجه به این تفاوت‌ها و آشکار کردن ارزش‌های درونی جامعه‌های مختلف بررسی کیفرهای بیشینه حداکثر برای جرم‌های یکسان در جامعه‌های مختلف است.

کیفری که نسبت به شدت جرم، بسنده و متناسب است از نظر نوع و میزان خود برای زیان اجتماعی ناشی از جرم (نیز) بسنده و متناسب است. از این رو، باید نوعی همبستگی میان شدت انجام جرم (مربوط به زیان اجتماعی و تقصیر) و شدت کیفر (مربوط به نوع و میزان) آن وجود داشته باشد. (Nicola, ۱۹۸۸: p۱۹۴) ضرورت وجود چنین هم بستگی بی‌دادگاه را ملزم می‌کند که هم ویژگیهای ناشخصی (عینی) جرم و هم ویژگی‌های

^۱ honor killing^۲ societal values

شخصی مجرم را بررسی کند. (هالوی، ۱۳۹۳: ۹۶)

در رویه کیفری بین المللی نیز مهمترین عامل در تعیین مجازات شدت جرم بوده است؛ از جمله ملاحظاتی در خصوص شکل و درجه مشارکت متهم در جرائم و اوضاع و احوال پرونده. (میرمحمدصادقی، ۱۳۹۵: ۱۵۹)

دادگاه کیفری بین المللی یوگسلاوی در خصوص بحث شدت جرم، دغدغه مندی خود را بیشتر از سایر محاکم نشان داده است. دادگاه در پرونده السووسکی بیان نموده: کیفر صادره باید شدت جدایی ناپذیر رفتار مجرمانه متهم را منعکس نماید، از این رو تعیین شدت بزه ایجاب می نماید که شدن جنایت مورد توجه قرار گیرد. (Affaire, ۲۰۰۰: p۲۲۷) در غیاب سلسله مراتب رسمی میان جرائم که به نظر برخی برای تعیین مجازات ضرورت دارد، دادگاه های موقت رویکردی موردی اتخاذ کرده اند. البته به دلیل شرط عنصر روانی خاص، نسل کشی معمولاً از جرائم دیگر خطرتر تلقی می شود. (Kambanda, ۲۰۰۴: para ۳۶) علت اصلی چنین رویکردی همانگونه که از عنوان پیدا است، گستردگی خطر از لحاظ عنصر روانی نسل کشی است. در نسل کشی همانگونه که در ماده ۶ اساسنامه رم نیز بدان اشاره شده است، شخص به قصد نابود کردن تمام یا بخشی از یک گروه اقدام به نسل کشی می نماید که این امر تا حدود زیادی یادآور جرایم ناشی از نفرت است.

در اصل، جنایت علیه بشریت و جرائم جنگی به یک اندازه خطر محسوب می شوند که این مسئله خالی از اشکال نیست، چرا که جنایات علیه بشریت از گستردگی فراوانی برخوردار است. علاوه بر این، شکل مسئولیت هم مهم است و هر دوی دادگاه های موقت بر این اعتقاد بودند که کمک و مساعدت معمولاً مجازات کمتری از مباشرت دارد. (Section ۱۷, ۸, ۵) اما طبقه بندی ذهنی و مقایسه تعیین کننده نیست؛ مجازات به واقعیت های هر پرونده بستگی دارد که در پرونده تادیچ نیز همین امر مورد تصریح قرار گرفت. .. Vasiljevic' ICTY A.Ch. (۱۸۲ para. ۲۵, ۲, ۲۰۰۴) علاوه بر این، لازم است دادگاه های موقت اوضاع و احوال فردی متهم را لحاظ کند و به زمانی که قبلاً در بازداشت سپری کرده توجه داشته باشد (Art. ۲۴(۲) of the ICTY Statute)

اصول و مقررات مشابهی در دادگاه کیفری بین المللی قابل اعمال هستند، هر چند آئین دادرسی اختیارات بیشتری اعطا کرده است. (Art. ۷۸ of the ICC Statute and r. ۱۴۵ of the ICC RPE) در عمل و علی رغم خطر بودن جرائم، مجازات های پایانی صادره توسط دادگاه های کیفری اختصاصی برای یوگسلاوی سابق و رواندا دامنه بسیار وسیعی داشتند از حبس سه سال تا حبس ابد.

در تعدادی از پرونده های دادگاه کیفری اختصاصی برای رواندا در ارتباط با نسل کشی حبس ابد تعیین شده و به ندرت دادگاه کیفری اختصاصی برای یوگسلاوی سابق برای جنایت علیه بشریت هم این مجازات را در نظر

گرفته است. (Akayesu ICTR A.Ch. ۱, ۶, ۲۰۰۱. and Stakic ICTY T.Ch. II ۳۱, ۷, ۲۰۰۳).

عامل مهم دیگر در ارزیابی شدت جنایت، آسیب‌پذیری قربانیان است. شعبه تجدید نظر در پرونده **Zelenovic** این عامل را مورد بررسی قرار داد و بیان داشت که در این پرونده قربانیان تحت شرایط بی‌رحمانه برای دوره طولانی دستگیر و یا بازداشت شدند. آنها غیر مسلح و بی دفاع بودند. بنابراین، قربانیان در زمان ارتکاب جنایت در یک وضعیت خاص آسیب‌پذیر بودند. (رضوی فرد، ۱۳۹۴: ۱۷۰) در واقع، آسیب‌پذیر بودن قربانی به عنوان یک معیار افزایش دهنده شدت و تقبیح‌پذیر نمودن عمل مرتکب به حساب آمده است که در مقایسه با سایر عوامل شدت، از اهمیت خاصی برخوردار بوده است؛ چرا که هدف اصلی در برقراری تناسب قضایی، حمایت معقول از بزه دیده این جرایم است و بین‌المللی و شنیع بودن این جرایم شاهد این مدعا است.

۳-۲- اوضاع و احوال^۱ مخففه و مشدده

جنایات بین‌المللی همچون نسل‌کشی، جنایت علیه بشریت و ... از لحاظ آثار و تبعات، بسیار شدید و خسارت‌بار هستند. از همین رو، به همین میزان نیز به شدت قابل سرزنش بوده و واکنش کیفری کشورها در قالب اصل صلاحیت جهانی و همچنین واکنش جامعه جهانی در قالب دادگاه‌های کیفری بین‌المللی با مجازات‌های شدید و سنگین صورت می‌پذیرد. لذا در پاسخ به این سؤال که آیا کیفر این جنایات، باز هم با فرض احراز کیفیات مشدده کیفر، قابل تشدید است یا خیر، با کمی تردید مواجه می‌شویم. از لحاظ فلسفه کیفرگذاری و کیفردهی، وجود این کیفیات برای این جنایات قابل تصور است اما در متون حقوق بین‌الملل عرفی و حقوق کیفری بین‌المللی، این کیفیات و همچنین معیار و میزان تشدید ناشی از آنها کمتر مورد توجه قرار گرفته است. اساسنامه دادگاه‌های کیفری بین‌المللی اختصاصی از نورنبرگ تا یوگسلاوی و رواندا، تصریحی در این باره ندارند اما رویه قضایی، دو دادگاه اخیر و مقررات آیین دادرسی و ادله دیوان کیفری بین‌المللی به طور نسبی و نه جامع، آن را مورد بحث قرار داده ولی کماکان این بحث و معیارها و مصادیق جامع کیفیات مشدده، قطعاً از دغدغه‌های رویه قضایی آینده دیوان کیفری بین‌المللی است. (رضوی فرد، ۱۳۹۳: ۶۹)

از سوی دیگر کیفیات مخففه یکی از ابزارهای کاهش میزان کیفر و فردی کردن آن است. در حقوق کیفری داخلی این کیفیات یا قانونی هستند یا قضایی و در فرایند شکل‌گیری آنها فراز و نشیب‌ها و فلسفه‌های مختلفی ممکن است دخیل باشد، اما در حوزه حقوق کیفری بین‌المللی و قواعد کیفری ماهوی و شکلی آن الزاماً چنین

۱. Circumstances

سیر تکاملی قابل ملاحظه و بررسی نیست. به نظر میرسد به دلیل شدت جنایات بین‌المللی و لزوم تسریع در پاسخ کیفری مناسب بحث از کیفیات مخففه در جریان مجازات این جرایم چندان مقرون به صرفه نباشد. مع الوصف، در رویه قضایی دادگاههای کیفری بین‌المللی یوگسلاوی و رواندا به طور جدی و همراه با پافشاری از این کیفیات سخن به میان آمده و عملاً دو دسته از این کیفیات، قبل و بعد از ارتکاب جنایت بین‌المللی مورد توجه و ارزیابی قرار گرفته‌اند. (رضوی فرد، ۱۳۹۵: ۹)

در حالی که شعب رسیدگی دادگاه های کیفری اختصاصی برای یوگسلاوی سابق و رواندا بایستی در صدور مجازات، اوضاع و احوال مخففه و مشدده را در نظر بگیرند، اما اساسنامه و آیین دادرسی این دادگاه ها بطور جامع به آن عوامل اشاره ای نمی‌کند (۳۹۵: R. ۱۰۱ of the ICTY RPE and ICTR RPE)؛ بلکه عوامل و میزان آنها به اختیار دادگاه سپرده شده است (R. ۱۴۵(۲) of the ICC RPE). در دادگاه‌های موقت و احتمالاً در دادگاه کیفری بین‌المللی، دادستان باید هر عامل مشدده را اثبات کند که برای این اثبات، اثباتی فراتر از شک معقول لازم است (۷۶۳ para. ۲۰۰۲, ۲۰۰۱ ICTY A. Ch. 'Delalic' et al.) علت این امر نیز عبارت است از اینکه جرایم بین‌المللی از اهمیت فراوانی نسبت به جرایم نظام‌های حقوقی داخلی برخوردار است، از این رو دادستان باید با یقین کامل به اثبات این جرایم بپردازد.

۳-۲-۱- علل مشدده

علل مشدده ای که در رویه قضایی دادگاه های کیفری اختصاصی برای یوگسلاوی سابق و رواندا توسعه یافته‌اند عبارت اند از: شدت و مقیاس جرم، سن، تعداد و رنج قربانیان، ماهیت مشارکت مرتکب، قصد قبلی و تبعیض، سوء استفاده از قدرت و موقعیت به عنوان فرمانده. (۶۸۶ para. ۲۹, ۷, ۲۰۰۴ ICTY A.Ch. 'Blaskic')

رنج قربانیان به عنوان یک عامل مشدده در رای صادره زلنویک از دادگاه یوگسلاوی مورد اشاره قرار گرفت. (Zelenovic, op.cit: para ۴۰) آسیب‌پذیری قربانیان نیز به عنوان یک عامل مشدده در پرونده Blaskic مورد اشاره قرار گرفت که چون بزه دیده افرادی علیل بودند همین امر یک عامل مشدده تلقی می‌گردد. (Blaskic, ۲۰۰۳: para ۹۱) دادگاه کیفری اختصاصی برای یوگسلاوی سابق اعلام کرده که اگر عاملی جزء عناصر جرم اصلی باشد، مشدده محسوب نخواهد شد. (Ibid) پذیرش رفتار متهم در دادگاه جای بحث دارد، که فقدان پشیمانی یک عامل مشدده است.^۱ به همین نحو آیین دادرسی دادگاه کیفری بین‌المللی به سوء استفاده

^۱ آنها اوضاع و احوالی که ارتباط مستقیمی با جرم دارند، می‌توانند از عوامل مشدده محسوب شوند برای اطلاع بیشتر در این

از جایگاه اداری با قدرت به ویژه قربانیان بی‌دفاع، قربانیان متعدد، بیرحمی خاص و تبعیض اشاره می‌کند؛ محکومیت‌های مرتبط پیشین را نیز باید لحاظ کرد. (R. ۱۴۵(۲) of the ICC RPE)

۳-۲-۲- علل مخففه

از منظر رویه قضایی کیفری بین‌المللی، تنها اوضاع و احوال مخففه که در آیین دادرسی دادگاه‌های کیفری اختصاصی برای یوگسلاوی سابق و رواندا آمده همکاری قابل توجه با دادستان قبل یا بعد از محکومیت است. در این خصوص نه تنها همکاری‌های اساسی، بلکه همکاری‌های نسبتاً کم اهمیت نیز می‌تواند یک عامل مخففه محسوب شود. در این خصوص در پرونده Babic شعبه بدوی دادگاه یوگسلاوی بیان داشته که صرف حضور داوطلبانه فرد نزد دادگاه بلافاصله بعد از تأیید کیفرخواست، نشانه احترام فرد به اجرای عدالت بین‌المللی است؛ از این رو یک عامل مخففه محسوب می‌گردد (Babic Trial Judgement, ۲۰۰۶:para۸۶)

نکته مرتبط دیگر آنکه آیا و تا چه میزان پذیرش جرم باید یک عامل مخففه باشد، معمولاً چنین دادخواست‌هایی به توافق میان متهم و دادستان مرتبط هستند که می‌تواند پیشنهادات غیرالزام آوری به دادگاه در مورد تعیین مجازات ارائه دهد. برای تشویق به پذیرش مجرمیت - به دلیل صرفه جویی قضایی، نگرانی قربانیان و غیره - مهم است که متهم بتواند انتظار تخفیف در مجازات را داشته باشد. در حالی که معمولاً پذیرش مجرمیت عامل مخففه محسوب می‌شود، شعب از اعلام تخفیف ضرر تضمین شده، اجتناب کرده‌اند و رویکردی فردی برای تخفیف به دنبال پذیرش مجرمیت اتخاذ کرد. نمونه‌هایی وجود دارد که دادگاه علل مشدده را از تأثیر مخففه پذیرش مجرمیت قوی‌تر دانسته که پرونده مقابل نمونه بارز آن است. (Kambanda ICTR T.Ch. ۱۴,۹,۱۹۹۸ paras, ۶۰-۲)

دیگر علل مخففه عبارت‌اند از: ابراز ندامت، تسلیم داوطلبانه، کمک به قربانیان و بازداشتی‌ها و اوضاع و احوال فردی از جمله اخلاق فردی، حسن رفتار در طول بازداشت و اوضاع و احوال خانوادگی و در موارد استثنایی بیماری (Blaćkić' ICTY A.Ch. ۲۹,۷,۲۰۰۴ para, ۶۹۶).

ابراز ندامت که به عنوان یکی از عوامل مخففه محسوب می‌شود؛ در پرونده‌های بسیاری مورد اشاره قرار گرفت و در رویه کیفری بین‌المللی نهادینه شد، اما در پرونده Nikolic، قضات دادگاه یوگسلاوی، صداقت را شرط

خصوص ر.ک به:

Delalic' et al. ICTY ICTY A.Ch. ۲۰,۲,۲۰۰۱ paras. ۷۸۰-۹; cf. Stakić' ICTY T.Ch. II ۳۱,۷,۲۰۰۳ para. ۹۱۱.

اساسی قبول شدن به عنوان عامل مخففه محسوب نمودند. (Nicolic, ۲۰۰۱: ۱۱۷) لازم به ذکر است که معیاری برای صادقانه بودن در رویه وجود ندارد که با توجه به درونی بودن امر ندامت، امکان فریب قضات در سطح بالایی وجود دارد و همین امر، عدالت بین المللی را با خطر جدی مواجه می‌سازد. بیماری و وضع و احوال خانوادگی نیز در رویه قضایی کیفری بین المللی به صراحت مورد اشاره قرار گرفته است، به عنوان مثال در پرونده Zelenovic دادگاه با توجه به بیماری اساسی مرتکب و وضع خانوادگی او عامل مخففه را در نظر گرفت. (Zelenovic: para ۵۳) از این رو بسیاری از علل مخففه به رفتار پس از ارتکاب جرم مربوط هستند و این موضوع وقتی که متهم به صلح کمک فراوانی کرده باشد، مورد پذیرش دادگاه قرار می‌گیرد (Krajišnik) (۸۵-۹۴ paras. ۲۷, ۲, ۲۰۰۳ ICTY T.Ch. III and Plavs ie' ICTY T.Ch. III اما عواملی که مستقیماً به جرم مورد نظر مربوط هستند نیز اهمیت دارد از جمله مشارکت مستقیم یا محدود و اوضاع و احوالی که موجب معافیت از مسئولیت کیفری نیستند. عوامل مشابهی در دادگاه کیفری بین المللی اعمال می‌شوند. (Babic' ICTY A.Ch. ۱۸, ۷, ۲۰۰۵) (۳۹-۴۰ paras. مهمتر آنکه دادگاه کیفری اختصاصی برای رواندا اعلام کرده که از مجازات برای جبران خسارت نقض حقوق بنیادین فرد محکوم در طول رسیدگی‌ها می‌توان استفاده کرد. (Semanza ICTR A.Ch. (۳۸۹ para. ۲۰, ۵, ۲۰۰۵ and ۳۱, ۵, ۲۰۰۰ اهمیت نسبی نقش متهم ممکن است تأثیری در مجازات داشته باشد. اما دادگاه‌های موقت اعلام کرده اند که یک موقعیت می‌تواند موجب تشدید یا تخفیف مجازات شود (Delalic'. (۸۴۷ para, ۲۰, ۲, ۲۰۰۱ ICTY A.Ch. et al.

لازم به ذکر است که دادگاه‌های کیفری اختصاصی برای یوگسلاوی سابق و رواندا امکان اتهامات و محکومیت‌های جمعی بر اساس رفتار مشابه را مهیا ساخته‌اند؛ این رویه نباید به ضرر متهم باشد و لذا سوالاتی را در مورد تعیین مجازات مطرح می‌کند. رویه قضایی هر دو دادگاه موقت اعلام می‌دارد که شعبه اختیار تعیین مجازات‌هایی که سراسری، همزمان و متوالی هستند را دارند؛ این موضوع بعدها در آئین دادرسی دادگاه کیفری اختصاصی یوگسلاوی سابق مشخص شده است. (R. ۸۷(C) of the ICTY RPE; see Delalic' et al. ICTY A.Ch. (۴۲۹ para. ۲۰, ۲, ۲۰۰۱)

با عنایت به پرونده‌های مطرح شده، رویه یک‌شکل نیست. بدون توجه به روش، حکم نهایی یا تشدید شده باید کلیت رفتار قابل مجازات را به شکلی مناسب و عادلانه منعکس کند. اساسنامه دادگاه کیفری بین المللی اعلام می‌دارد که برای هر جرم مجازات جداگانه‌ای باید تعیین شود به همراه با یک مجازات مشترکی کل زمان حبس را مشخص می‌کند. مجازات مشترک نباید کمتر از حداکثر مدت حبس هر یک از جرائم و بیشتر از

حداکثر حبس در اساسنامه باشد.

در پایان ذکر این نکته ضروری است که اجرای مجازات را نیز می توان گاهی ملاک بحث تناسب جرم و مجازات دانست، به گونه ای که اجرای مجازات حبس با توجه به کشور مجری و شرایط زندانیان تفاوت دارد. به عنوان مثال دادگاه کیفری بین المللی برای یوگسلاوی سابق در پرونده پلاوشیچ (بانوی آهنین) وی را به ۱۱ سال زندان محکوم کرد که مجازات وی در زندان سوئیس اجرا شد که زندانیان امکان استفاده از سونا، اتاق ماساژ و سوارکاری داشتند. (اردیلی، ۱۳۹۶: ۷۱) در واقع این نوع از مجازات، بیشتر حالت رفاه و مجازات نشدن را القا می کند. این مشکل در حال حاضر در نظام حقوقی کیفری بین المللی، برقراری تناسب را در مرحله اجرا با مشکل جدی مواجه می سازد، چرا که صرف برقراری تناسب از سوی قاضی محاکم بین المللی اکتفا نمی کند و اجرای حکم تکمیل کننده چرخه پیچیده تناسب جرم و مجازات است.

نتیجه گیری

دادگاه بین المللی کیفری برای رسیدگی به جنایات ارتكابی در یوگسلاوی سابق در سال ۱۹۹۳ و متعاقب قطعنامه های شورای امنیت ایجاد گردید، به همین ترتیب دادگاه بین المللی کیفری رواندا نیز بر اساس قطعنامه ۹۵۵ مورخ ۱۹۹۴ شورای امنیت در اجرای اختیارات ناشی از فصل هفتم منشور ملل متحد تأسیس گردید. این دادگاه بین المللی کیفری نیز صلاحیت رسیدگی به جرائم نسل کشی، علیه بشریت و جنایات جنگی ارتكاب یافته در سرزمین رواندا و در سرزمین کشورهای همسایه رواندا توسط اتباع رواندا را به عهده دارد که در فاصله اول ژانویه ۱۹۹۴ تا ۳۱ دسامبر ۱۹۹۴ ارتكاب یافته اند. این دو دادگاه هرچند دادگاهی موقتی و خاص و با صلاحیت محدود از نظر زمانی و کمی محسوب می شوند، اما نقش مهمی در تحولات بعدی حقوق بین الملل کیفری ایفا کرده که در توجه به بحث تناسب نیز مشهود است.

بحث تناسب جرم و مجازات به عنوان یکی از مهم ترین مقوله های مطرح شده در حقوق کیفری نوین می باشد که همواره باید مدنظر کیفرگذاران و قضات واقع شود. در سیستم عدالت کیفری بین المللی نیز پرداختن به این بحث از جایگاه والایی برخوردار است، چرا که مجرمان بین المللی که در محاکم بین المللی محاکمه می شوند به عنوان مهم ترین ناقضان حقوق بین الملل و حقوق بشردوستانه محسوب می شوند که بایستی در قبال نقض این هنجارهای اجتماعی و ارتكاب جرایم شدید و خشن، مجازات شوند. تناسب جرم و مجازات که در دو مرحله قانونی و قضایی مطرح است باید به دقت مورد بررسی قرار گیرد تا مجرمان و ناقضان حقوق بشر به راحتی از چنگال سیستم عدالت کیفری بین المللی نگریزند.

با تاملی در رویه قضایی بین المللی کیفری می توان به این نتیجه دست یافت که ملاک های تناسب میان جرم و مجازات در رویه قضایی به دو دسته شدت جنایت و اوضاع و احوال مخففه و مشدده قابل تقسیم است. اگر از دیدگاه سزاده به کیفرهای حقوق کیفری بین المللی نگاهی بیندازیم اصولاً کیفرهای نظام حقوق کیفری بین المللی باید شدیدتر از کیفرهای موجود در نظام داخلی باشد، در حالی که دادگاه های مطرح شده در این پژوهش به عنوان دادگاه هایی بین المللی قادر به اعمال مجازات اعدام نیستند در حالی که در حقوق داخلی کشورها برای جرایم کم اهمیت تر حبس ابد در نظر گرفته می شود.

تناسب مجازات با جنایات شنیع بین المللی یک نظام پاسخ دهی منسجم و متناسب را می طلبد در حالی که بعد از محاکم نورنبرگ و توکیو و فشارهای حقوق بشری، اساسنامه دادگاه های نوین کیفری بین المللی این محاکم را از اعمال مجازات اعدام منع نمود و این محاکم فقط مجازات حبس را می توانند اعمال نمایند.

به نظر می رسد مجازات های اعمالی در دادگاه های کیفری بین المللی همخوانی چندانی با شدت تجرایم ارتكابی ندارد و همین عامل، سزادهی را زیر سوال می برد، همین امر باعث شده است که در پرونده دالیچ، به سایر اهداف مجازات ها توجه نموده و سزادهی را به خودی خود، عدالت آفرین نمی داند. به طور کلی می توان این گونه بیان داشت که رویه قضایی بین المللی کیفری محاکم رواندا و یوگسلاوی سابق در توجه دادگاه کیفری بین المللی به بحث تناسب جرم و مجازات نقش بسزایی ایفا نموده اند و می توان گفت که رویه موجود در خصوص شدت جرم مولفه هایی مناسبی را در جهت برقراری جنایت با مجازات معرفی نموده اند، اما یکی از نقاط ضعف در بحث تناسب جرم و مجازات، اجرای مجازات های بین المللی است؛ به گونه ای که اجرای مجازات حبس با توجه به کشور مجری و شرایط زندانیان تفاوت دارد و همین امر می تواند بحث تناسب را به شدت با چالش های جدی روبرو نماید.

منابع

- اردبیلی، محمدعلی، اهداف نظام کیفری بین المللی در اسناد و رویه دادگاه‌های کیفری بین‌المللی، فصلنامه تحقیقات حقوقی، شماره ۸۱، ۱۳۹۶
- اردبیلی، محمدعلی، کلیات حقوق جزا، تهران، نشر میزان، ۱۳۹۷
- امامی، ابراهیم، بررسی تطبیقی مجازات اعدام در فقه امامیه و نظام های حقوقی معاصر، پایان نامه دانشگاه سیستان و بلوچستان، ۱۳۹۰
- امیدی، جلیل، سنت نبوی و عدالت کیفری، مجله حقوق دانشگاه تهران، دوره ۳۹، شماره ۴، ۱۳۸۸
- بلخاری قهی، محبوبه، بررسی تطبیقی تناسب جرم و مجازات در اسلام، پایان نامه دانشگاه تربیت معلم، ۱۳۹۳
- توحیدی فرد، محمد، بررسی موقعیت اصل فردی کردن مجازاتها در حقوق کیفری ایران، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد. دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، خرداد ۱۳۷۲
- حاجی وند، امین، اصول و راهکارهای پیشگیری از بزهکاری از دیدگاه حضرت علی(ع)، تبریز، انتشارات فروزش، ۱۳۹۶
- خوانساری، محمد، منطق صوری، تهران، انتشارات آگاه، ۱۳۶۳
- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، جلد چهاردهم، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۴۲
- رحمدل، منصور، تناسب جرم و مجازات، تهران، انتشارات سمت، ۱۳۹۶
- رحیمی نژاد، اسمعیل، کرامت انسانی در حقوق کیفری، تهران، نشر میزان، ۱۳۸۷
- رضایی امین، فاطمه، تناسب جرم و مجازات از دیدگاه اسلام، پایان نامه کارشناسی ارشد دانشگاه پیام نور تهران، ۱۳۸۸
- رضوی فرد، بهزاد، حقوق بین الملل کیفری، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۴
- رضوی فرد، بهزاد، کیفیات مخففه کیفر در اسناد و آراء محاکم کیفری بین المللی، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، سال چهارم، شماره چهاردهم، ۱۳۹۵
- رضوی فرد، بهزاد، کیفیات مشدده در فرآیند کیفردهی جنایات بین المللی، فصلنامه پژوهش حقوق کیفری، سال

دوم، شماره ششم، ۱۳۹۳

ریاضی مبارکی، مهدی، تعیین مجازات متناسب با جرم و مجرم در حقوق کیفری با نگرشی بر نظام کیفری ایران و انگلستان، پایان نامه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم شناسی دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۸

علیان، عیسی، تناسب جرم و مجازات بر اساس آیات قصاص، مجله مطالعات تفسیری، سال نهم، ۱۳۹۷
کریر، رابرت و همکاران، مقدمه ای بر حقوق و رویه کیفری بین المللی، ترجمه ارمغان عبیری و زهرا عامری، تهران، انتشارات خرسندی، ۱۳۹۳

کوشا، جعفر و زارعی، محمدحسین، اصل تناسب جرم و مجازات در حقوق بین الملل کیفری، مجله تحقیقات حقوقی، ۱۳۹۰

کی نیا، مهدی، مبانی جرم شناسی، ج ۲ (جامعه شناسی جنایی)، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۹۴

مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، جلد ۴۲، بیروت، موسسه الوفاء، ۱۴۰۳

مرعشی شوشتری، محمدحسن، دیدگاه های نو در حقوق کیفری اسلامی، عباس شیری، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۶

منصورآبادی، عباس، کلیات حقوق جزا، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۷

میرمحمدصادقی، حسین، دادگاه کیفری بین المللی، تهران، انتشارات دادگستر، ۱۳۹۵

هالوی، گابریل، کیفردهی آموزه ای مدرن، ترجمه علی شجاعی، تهران، انتشارات دادگستر، ۱۳۹۳

هاومن، رولف، سمولرز، الت، جرم شناسی در وضعیت انکار، ترجمه امیر پاک نهاد، در مجموعه مقالات جرم شناسی فراملی؛ به کوشش حمیدرضا نیکوکار، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۹۶

لاتین

Akayesu ICTR A.Ch. ۱, ۶, ۲۰۰۱. and Stakic ICTY T.Ch. II ۳۱, ۷, ۲۰۰۳.

Alan Tieger, Remorse and Mitigation in the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia' (۲۰۰۳) ۱۶ LJIL ۷۷۷. and Henham & Drumble, 'Plea Bargaining.

Allison Marston Danner, 'Constructing a Hierarchy of Crimes in International Sentencing' (۲۰۰۱) ۸۷ Virginia Law Review ۴۱۵.

Art. ۲۴(۲) of the ICTY Statute, Art. ۲۳(۲) of the ICTR Statute, and r. ۱۰۱ of the

respective RPE.

Blas kic' ICTY T.Ch. I ۳,۳,۲۰۰۰ para. ۷۸۵, Todorovic' ICTY T.Ch. ۱۳۱,۷,۲۰۰۱ para ۳۱.

Delalic' et al. ICTY A. Ch. ۲۰,۲,۲۰۰۱ para. ۵۹۰, and Kajelijeli ICTR A.Ch. ۲۳,۵,۲۰۰۵ para. ۲۹۴.

Delalic' et al. ICTY A. Ch. ۲۰,۲,۲۰۰۱ para. ۷۶۳, and Kajelijeli ICTR A.Ch. ۲۳,۵,۲۰۰۵ para. ۲۹۴.

Delalic' et al. ICTY A.Ch. ۲۰,۲,۲۰۰۱ para, ۸۴۷, and Krs tic' ICTY T.Ch. I ۲,۸,۲۰۰۱ para ۷۰۹. See further, Gue nae" I Mettrauz, International Crimes and the ad hoc Tribunals (Oxford, ۲۰۰۵)۳۵۳-۵.

Delalic' et al. ICTY A.Ch. ۲۰,۲,۲۰۰۱ para. ۸۰۶ and Serushago ICTR T.Ch. I ۵,۲,۱۹۹۹ para ۲۰. On deterrence, see section ۲,۲,۲.

Delalic' et al. ICTY A.Ch. ۲۰,۲,۲۰۰۱ para. ۸۰۶; cf. Kunarac et al.

Delalic' et al. ICTY A.Ch. ۲۰,۲,۲۰۰۱ paras. ۷۱۹-۲۰, Kamuhanda ICTR A.Ch. ۱۹,۹,۲۰۰۵, paras. ۳۶۱-۲, and Momir Nikolic' ICTY A.Ch. ۸,۳,۲۰۰۶ paras. ۳۸-۵۴.

Delalic' et al. ICTY ICTY A.Ch. ۲۰,۲,۲۰۰۱ paras. ۷۸۰-۹; cf. Stakic' ICTY T.Ch. II ۳۱,۷,۲۰۰۳ para. ۹۱۱.

Dragan Nikolic' ICTY T.Ch. II ۱۸,۱۲,۲۰۰۳ and A.Ch. ۴,۲,۲۰۰۵.

E Tadic ICTY A.Ch. ۲۶,۱,۲۰۰۰ para. ۶۹.e.g. . Tadic ICTY T.Ch. II ۱۴,۷,۱۹۹۷ para. ۷۳, and Erdemovic' ICTY A.Ch. ۷,۱۰,۱۹۹۷ (majority) paras. ۲۰-۶.

Furundija ICTY A.C.h. ۲۱,۷,۲۰۰۰ para. ۲۳۸, Delalic et al. ICTY A.Ch. ۲۰,۲,۲۰۰۱ para ۷۱۵ and krs tic' ICTY A.Ch. ۱۹,۴,۲۰۰۴ PARA ۲۴۲.

John R, W. D. Jones and Steven Powles. International Criminal (۳rd edn, Oxford, ۲۰۰۳) ۷۷۸-۸۰.

Julian V. Roberts and Loretta, J Stalans, Public Opinion, Crime and Criminal Justice ch. ۴ (۱۹۹۷): Johan Thorsten Sellin and Marvin E. Wolfgang, The Measurement Delinquency (۱۹۷۸). Richard F. Spaerks, Hazel G. Genn and David J. Dodd, Surviving victims ۱۸۵, ۱۹۷۷.

Kambanda ICTR T.Ch. I ۴,۹,۱۹۹۸ para. ۱۶; Krs tic' ICTYT.Ch. I ۲,۸,۲۰۰۱ para ۷۰۰ and A.Ch. ۱۹,۴,۲۰۰۴ paras. ۳۶-۷ and ۲۷۵.

Kambanda ICTR T.Ch. ۱۴,۹,۱۹۹۸ paras, ۶۰-۲ and A.Ch. ۱۹,۱۰,۲۰۰۰ paras. ۱۲۵-۶.

Kamuhanda ICTR T.C.H. ۲۲,۲,۲۰۰۱ PARAS. ۷۵۳-۴ AND CH.I ۲,۱۲,۲۰۰۳ para ۹۳.

Mark Drumbl, 'Collective Violence and Individual Punishment: The Criminary Atrocity' (۲۰۰۵) ۹۹ Northwestern University Law Review ۵۳۹.

Nicola Lacey, State Punishment Political Principles and Community Values ۲۰-۲۱, ۱۹۴ (۱۹۸۸)

R. ۱۰۱ (B)(ii); c.g. Jokic ICTY T.Ch. I ۱۸,۳,۲۰۰۴ paras. ۹۳-۶ and A.Ch. ۳۰,۸,۲۰۰۵ paras. ۸۷-۹.

R. ۱۰۱ of the ICTY RPE and ICTR RPE. E.g. Musema ICTR A.Ch. ۱۶,۱۱,۲۰۰۱ para. ۳۹۵.

Ralph Henham, punishment and process in international criminal trials (Alder Shot ۲۰۰۵) ۱۶-۲۴.

Ralph Henham, 'Some Issues for Sentencing in the International Criminal Court' (۲۰۰۳) ۵۲ ICLQ ۸۱.

section ۲,۲,۱ (with references) and Kordic' & C'erkez ICTY A.Ch. ۱۷,۱۲,۲۰۰۴ para ۱۰۷۵.

section ۲,۲,۵ (with references), and Ntakirutimana ICTR T.Ch. I ۲۱,۲,۲۰۰۳ paras. ۸۸۱-۲; cf. Komarac et al. ICTY T.Ch. ۲۲,۲,۲۰۰۱ para ۸۴۳.

Vasiljevic' ICTY A.Ch. ۲۵,۲,۲۰۰۴ para. ۱۸۲ and Kajelijeli ICTR T.Ch. II ۱,۱۲

